

СВАКОДНЕВИЦА ЖЕНА У ПОСТРАТНОЈ ПОРОДИЦИ – СЛУЧАЈ СЕВЕРА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Сажетак: Рад указује на значај жена у очувању функционалности и целовитости породице у пострајним друштвеним условима на северу Косова и Метохије. Педнаестогодишња пострајна свакодневица дубоко је утицала на особености породичног живота, брачних односа, као и односа на релацији родитељи – деца, што је ово исцртавање ипсврдило. Паралелни процес ипсосоцијалистичке трансформације условио је и измену радних активности мушараца и жена, услед губитка посла (у случају незанемаривој броја мушараца). Имајући у виду да је свакодневица друштвених актера у пострајним друштвеним условима дубоко омеђена медијским и идеолошким утицајима, исцртава се да на исцртаваном ирсору нема мноо могућности, а ни труда самих ијединаца, за развој ипсерејничке иолерације. Оиуда су реирадиционализација и фамилизација основна одређења свакодневице ипсрајне породице на северу Косова и Метохије.

Кључне речи: жена, породица, свакодневица, реирадиционализација, еманипација, Косово и Метохија.

УВОД

У домаћој и страној научној литератури више је стотина монографија и чланака, који међу кључним речима садрже одредницу Косово и Метохија. ^[2] У новијој историји Србије, водећи разлог јесте друштвени сукоб у покрајини, који се најкраће може описати као сецесија територије од стране једне етничке заједнице и настојање да до тога не дође од стране званичних државних институција Републике Србије. Међутим, уколико се наведена територија сагледа из шире (некада) југословенске, односно балканске перспективе, као основна карактеристика намеће

^[1] ivana.m.aritonovic@gmail.com

^[2] Рад је написан у оквиру пројекта 178028 Материјална и духовна култура Косова и Метохије, који финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије.

се патријархални режим „који има особене и разнолике историјске и друштвено-културне изворе (етничке, византијске, хришћанске и исламске)“ (А. Милић, 1994: 23). Такав режим вековима је био окосница друштвеног живота свих етничких заједница, чиме је осигуран њихов континуитет. Балкански патријархат представља специфичну форму европског патријархалног модела, обликовану у карактеристичним историјским, политичким, економским и културолошким условима. Суштинске компоненте балканског патријархата јесу патрилинеарност, патрилокалност и друштвена устројства заснована на правима мушкараца. То упућује на помисао о доминацији мушкараца над женама, тим пре што су традиционални сроднички системи били у тесној вези са преиндустријским периодом развоја. У неким друштвима они су и даље присутни и поред неколико деценија модернизације са социјалистичким предзнаком. Такав је случај са Косовом и Метохијом, где су традиционални вредносни обрасци „надживели“ социјалистички програм модернизације, што је нарочито било видљиво у последњој деценији XX века, по распаду СФР Југославије, а у околностима етничких сукоба. Друштвенополитичка ситуација довела је и до научног занимања за сферу свакодневног живота, који је у фокусу овог рада. Некада сматран превише општим и глобалним (Калањ, 1985: 81), односно контрастним појмом (Спасић, 2004: 9) свакодневни живот данас веома је актуелна категорија у социолошким и антрополошким истраживањима.^[3] Разлог јесу бројни показатељи који указују на чињеницу да су последице разарања друштва директно одражене на свакодневицу друштвених актера. Такве околности, утицале су на измену приоритета у истраживањима у оквиру домаће социологије, чије су структурално-институционалне и махом квантитативне анализе, на крају XX века постале недовољне. Раван свакодневног живота морала је бити укључена у анализе, тим пре што су друштвени, економски и безбедносни ризици постали видљиво деструктивни и уткани у све поре живота друштвених група.

Свакодневни живот становника Косова и Метохије, међутим, у друштвеним наукама био је занемарен. Историчари су склони да проучавају „драматичне“, „преломне“ догађаје, због чега многим људима прва асоцијација на Косово и Метохију јесу управо такви догађаји. Политиколози такође. Значајнијих антрополошких истраживања није било, а социолози су (били) склони проучавању „крупних друштвених

^[3] У случају српског друштва разлог томе јесу бројни регресивни догађаји у јавној сфери, као и ретрадиционализација у приватној (Здравковић, 2009: 171).

проблема“. Отуда не изненађује занемареност свакодневице, иако би било погрешно тврдити да је реч о ирелевантној теми за друштвена истраживања у наведеном просторном оквиру.

Свакодневни живот становника данашњег Косова и Метохије – које Срби доживљавају као (пост)конфликтни део територије Србије, а Албанци и најразвијеније земље света као „земљу у развоју“ – оптерећен је бројним проблемима. Основно одређење свакодневног живота на једном делу територије – северу покрајине – јесте неизвесност. Живећи петнаест година у контексту неизвесности, становници ток дела покрајине суштински су изменили своје животне, као и свакодневне приоритете. У складу са ставом Агнеш Хелер (Agnes Heller, 1978), да је свакодневни живот морао постати проблематичан, како би постао проблематизован, у раду настојимо да укажемо на специфичности свакодневице појединаца на северу покрајине, тим пре што смо руковођени ставом да се „функционисање и промена макроструктура друштва не могу објаснити без механизма који делују на равни свакодневног живота“ (Спасић, 2007: 601). Осим тога, „ратне околности су показале да спора трансформација свакодневице, некритичне према тривијалностима и оскудици, води ретрадиционализацији“ (Аритонових, 2013: 79).

Жене и њихову перцепцију свакодневице сматрамо важним у првом реду због досадашње занемарености њиховог погледа на дешавања у друштвеном окружењу, као и због историјски увреженог става да се свакодневни живот односи најпре на жене као, лефевровски речено „привилеговане актере“ свакодневице (Lefebvre, 1959: 57). Претпостављамо, такође, да су етнички сукоби утицали на преобликовање традиционалних система вредности свих етничких заједница и перцепцију модернизације, уз то конструишући нове индивидуалне и колективне идентитете засноване на новим вредностима и нормама. Забележених искустава жена са тих простора у претходним друштвеним уређењима нема много, имајући у виду да је реч о теми која своју научну актуелност добија у последњој деценији XX века.^[4] Разлог видимо у брзим идеолошко-политичким променама које су захватале

^[4] Научни развој на поменутом простору и његовом окружењу јесте био у закашњењу у поређењу са европским научним искуством. Ипак, било је систематских емпијских истраживања, при чему се најпре мисли на радове Валтазара Богишића – утемељивача системског научног истраживања на јужнословенским просторима, затим Веру Ерлих, Ану Божић и Оливеру Бурић (А. Милић, 1994: 25-31). Иако се њихова проучавања нису односила на простор Косова и Метохије, многи резултати, нарочито они који упућују на подређену и судмисивну улогу жене у породици и друштву, кореспондирају са косовско-метохијским просторним оквиром.

Косово и Метохију, али које суштински нису доводиле до еманципације жена и њиховог изласка из сфере приватности. У оквиру патријархалног режима, који је међу својим заговорницима приказан као заштита жена од стране мушкараца, субмисивност жена сматра се *јошовом и нејромењивом чињеницом*. Ипак, идеолошко-политички процеси који су обележили XX век довели су до угрожавања традиционално-патријархалног оквира и његових вредности, због чега су жене добиле прилику за остваривање улоге активног субјекта у сфери породице. Ослабљена патријархална моралност, најпре у урбаним срединама, изазвала је промене свакодневног живота. То је наилазило на осуду заговорника традиционалне опције, чији ставови су пред сам крај XX века поново добили већи легитимитет. Распад СФР Југославије изазвао је и развој климе национализма и реконструкцију друштвених вредности на националној основи. На Косову и Метохији то је било изражено бојкотом српских институција од стране Албанаца, етничким сукобима, међународним протекторатом и још увек нерешеним питањем (државног) статуса територије. Ти чиниоци директно су условили реконструкцију свакодневице појединаца.

Оптерећени етнонационализмом након отворених етничких сукоба од 1997. до 1999. године, неки аутори неоправдано су занемарили научни значај свакодневног живота. Вртоглаве друштвене промене на Косову и Метохији у последњој деценији, политичка, економска, привредна криза и поремећен систем вредности у читавом српском друштву, које трају више од две деценије, условиле су осећање неизвесности међу друштвеним актерима. Оно што појединцима „преостаје“ јесте приватни живот, непосредно окружење, најприснији сродници/пријатељи и свакодневни међуљудски односи. Због таквих промена и друштвене науке су *јриморане* да реагују премештањем свог фокуса интересовања на свакодневни живот и сагледавање ширег друштвеног оквира „одоздо“ – из визуре „невидљивих“ друштвених актера. Отуда је задатак овог рада указивање на карактеристике основног сегмента свакодневице – породичног живота жена на северу Косова петнаест година по завршетку отворених етничких сукоба. Наведену област свакодневног живота сматрамо изузетно важном за био-социјалну репродукцију локалне заједнице, имајући у виду да је на основу увида у породични живот, једноставније сагледати и остале компоненте свакодневног живота жена у постконфликтном друштвеном оквиру.

Истраживање је реализовано у Косовској Митровици, једином урбаном окружењу у тој српској покрајини, у коме живе Срби. Северни

део тог града уједно је једино етнички плурално подручје у покрајини где осим Срба живе припадници албанске, бошњачке, горанске, турске и ромске етничке групе. То је и разлог одабира Косовске Митровице као просторног оквира истраживања. На терену је реализовано сто двадесет дубинских интервјуа, допуњених посматрањем са учествовањем. Разговори су реализовани са по четрдесет припадница српске, и албанске, као и по двадесет разговора са припадницама бошњачке и ромске етничке групе. Реч је о четири демографски најзаступљеније етничке групе на Косову и Метохији, што је и разлог таквог структурисња узорка. Разговори су реализовани широм Косовске Митровице, у готово трогодишњем временском оквиру, од јула 2010. до марта 2013. године.

ПОРОДИЧНИ ЖИВОТ ЖЕНА НА СЕВЕРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Породица као основна друштвена заједница представља и „примарно извориште друштвених и културних вредности за појединца“ (Кораћ, 1991: 71). Имајући у виду то становиште, отвара се питање на који начин треба сагледати свакодневни живот жена у сфери породице, на територији која после етничких сукоба пролази кроз трансформацију институционалног оквира. У складу са тим променама, можемо очекивати процес трансформације породице, такође. Резултати истраживања воде нас до закључка да је „породица након рата учврстила своју централну позицију ресурса из кога сви њени чланови црпе снагу“ (Аритонових, 2013: 81). Међутим, питање је има ли довољно простора за еманципацију жена, које би се отргле од принудних улога и „традицијом предодређеног места у породичној структури“ (Кораћ, 1991: 71)?

Социјализоване на патријархалним вредностима, жене са Косова и Метохије дуго су своју улогу у породици и домаћинству сматрале саставним делом женске природе. У складу са репродуктивном активношћу жена, која је била на високом нивоу, сматрало се да је сфера приватности предодређена за жену, а јавна сфера за мушкарца. Паралелно са модернизацијским токовима, који у покрајини нису били брзи као у осталим деловима Србије, ипак је дошло до класног диференцирања на основу којег су жене из нижих социјалних слојева и даље имале изражен традиционални однос према рађању, кућном раду и мужу. Жене из виших друштвених слојева, пре свега у доба социјализма, имале су боље услове за школовање, рад, политички ангажман, избор партнера,

планирање породице. Отуда не можемо говорити о специфичностима свакодневног живота жена искључиво на основу њихове етничке или религијске припадности, иако је реч о значајним индикаторима на поменутом простору, већ морамо узети у обзир класну, образовну припадност и место становања (село или град).

Женама на селу, у складу са овим становиштем, сужене су могућности доласка до друштвено угледних занимања. Као могућност преостаје им улога домаћице, са којом се идентификују и за коју су припремане од примарне социјализације.^[5] Идентификујући се најпре са својом мајком (такође домаћицом), затим са наведеним улогама, младе жене обликују свој свакодневни живот, који веома ретко излази из сфере приватности. Од њих се очекује остварење улоге мајке, која подразумева да на своју (првенствено женску) децу пренесу усвојене обрасце понашања, оне исте обрасце које су и саме усвојиле у детињству и младости. Тиме се обнавља и преноси на наредну генерацију жена редуковани идентитет жене-мајке, која се појављује у улози „социјализираног социјализатора“ (Жунић, 2009: 104). Истовремено, средински фактор, односно притисак средине, жену перманентно подсећа на то да је узорна она жена која је посвећена искључиво породици, мужу, деци и кућним пословима.

Град као просторни оквир, женама оставља више могућности за реконструкцију свакодневице, због чега многе девојке са села маштају о удаји и селидби у град. Оне су данас, једним делом ослобођене страха од друге – антагонистичке – етничке заједнице од чијих су их припадника очеви, браћа и емотивни партнери чували последње две деценије XX века, с обзиром на то да на територији покрајине Срби и Албанци ни у једном граду (осим северном делу Косовске Митровице) данас не

^[5] Последњих година међу Србима са села, која су званично названа енклавама, присутна је тенденција даљег школовања кћерки на Универзитету у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици. Реч је о настојању родитеља да својим кћеркама оставе могућност избора места становања, запослења и брака ван матичног села, чија је перспектива дискутабилна. У складу са тим, значајан број студената наведеног универзитета чине управо студенти и студенткиње из српских села-енклава. Оне које нису имале могућности за даље школовање, свој идентитет изграђују на улогама мајке и домаћице.

живе заједно.^[6] Све већи број Српкиња је запослено^[7], чиме доприносе повећању кућног буџета. Радна активност утиче на реконструкцију њиховог положаја у породици, због чега све већи број мужева/очева остаје код куће са децом, док жене раде.^[8] То не значи да је дошло до искорењивања традиционално-патријархалних вредности, нарочито ако се узме у обзир значајан број интерно расељених лица која живе у том граду и која су из својих места порекла *донела своје* обичаје и навике.^[9]

На основу разговора са испитаницама дошли смо до закључка да су односи међу брачним партнерима стабилизирани у корист жена. Ипак, реч је о асиметричном односу, имајући у виду да су жене добиле више одговорности и контроле над породичним устројством, али мушкарци и даље имају право „вета“ на потпуну самосталност одлучивања жена. То објашњавамо чињеницом да је свакодневица друштвених актера на истраживаном простору само привидно подударна са свакодневицом актера у мирнодопским друштвеним условима, из чега следи да сваки, па и најмањи безбедносни ризик, мушкарцима изнова намеће улогу „бранила својих породица и кућног прага“. Отуда мушкарац задржава право на одлучивање и улогу носиоца ауторитета у породици.

Број жена активних у радном контингенту расте. Разлоге за повећање броја запослених жена треба тражити у чињеници да су многи мушкарци (у првом реду Срби) остали без посла, зато што су фирме којима су некада радили данас у власништву „оне друге“ етничке групе која живи по законима „другог“ (косовског или српског) институционалног система. Тако жене које су некада радиле на ниже вреднованим и

^[6] Приштина као главни и универзитетски град сматра се просторним оквиром еманципације Албанки. У осталим градовима (Призрен, Пећ, Ђилане, Косовска Митровица) ситуација је нешто другачија, због чега се девојке неспрске националности махом опредељују за одлазак у Приштину или, и даље веома актуелно иностранство. Што се српске етничке групе тиче, Косовска Митровица је једини град у покрајини где и даље има Срба. Седиште универзитета у том граду утицало је на изградњу факултета и студентских домова, повећање броја радних места, као и оживљавање културно-забавних садржаја.

^[7] Имају могућност запослења у српским, међународним и такозваним косовским институцијама.

^[8] Многи од тих људи били су запослени у РМХК „Трепча“, који сада ради ограниченим капацитетима или у фирмама које су сада под надлежношћу Албанаца. Ти људи најчешће примају минималну новчану надокнаду, због чега се њихова жене појављују као хранитељке породица.

^[9] Отуда не треба бити изненађен анимозитетом на релацији Срби/грађани – Срби/ИРЛ који су најчешће са села.

плаћеним пословима (рад у јавној администрацији, просвети, приватном сектору) данас имају „стабилнија“ радна места. Осим тога, како је реч о територији под међународном управом, многе жене добиле су запослење у међународним организацијама. Ти послови, по правилу, боље су плаћени од послова у оквиру локалних организација, али су међународним организацијама својствене и такозване „позитивне акције“ које подразумевају давање предности женама, етничким мањинама и маргинализованим друштвеним групама предност приликом запошљавања.^[10] На терену су присутне и бројне организације цивилног сектора (НВО), где жене чине већину запослених, а које су значајан извор прихода, заснован на перманентној условљености од донација међународних донатора. Коначно, после једностано проглашене независности покрајине у фебруару 2008. године, долази до јачања такозованих „косовских институција“, у оквиру којих се запошљавају припадници/це свих етничких група.

Испоставља се, међутим, да живот у граду доноси запосленим женама амбивалентну позицију. Уколико је запослена и још живи у нуклеарној породици, просечна Албанка двоструко је оптерећена и неће моћи да ужива у својој новостеченој слободи. „Ако живи са сродницима, ови снови се у скорије време вероватно неће остварити. Она живи за будућност, када ће бити сама са својим мужем и децом, имати велику кућу, своју машину за рубље, леп намештај и ауто. Оне сањају да ће једнога дана бити боље. Њена свекрва ће умрети, и она ће бити краљица у кући“ (Reincek, 1987: 167). Тај став изречен пре више од две деценије и данас је компатибилан налазима нашег истраживања, што нас изнова упућује на закључак да је улога носиоца ауторитета у породици у постном друштву веома важна.

Одсуство јасно дефинисаног институционалног оквира, *ојачано* поремећеним системом вредности, социјалне актере вратило је у сферу приватности – породице. „Отуда је нормално да породица у очима појединца постаје спас из безизлаза и добија приоритет над свим осталим видовима друштвеног ангажовања, приврженостима прошлим или садашњим институцијама и организацијама“ (А. Милић, 1994: 113). У таквим околностима, породица је једини ефикасни и легитимни простор био-психо-социјалног преживљавања. Основни задатак породице као ослонца, подршке и солидарности јесте очување присне заједнице, која негује поверење и љубав и присуство оца породице као оличења ауторитета. Код српских породица видљива је трансформација ауторитета мушкарца, јер се ауторитет све мање

^[10] Мисли се на ОЕБС, ЕУЛЕКС, УН и сличне организације.

заснива на наслеђу и пореклу, имајући у виду да је вештина зарађивања и отхрањивања некада својствена оцу, у неким породицама доведена у питање. Мушкарцу „преостају“ друштвене улоге мужа и оца, које се заснивају на обезбеђивању неопходних услова за живот, у виду становања, али обезбеђивање хране, гардеробе, брига о здрављу свих укућана, остваривање складних односа у породици није више само задатак мушкарца. Из тога следи да су неки мушкарци по завршетку отворених етничких сукоба били *йриморани* на изградњу партнерског односа са својим супругама, услед финансијске зависности од њих, као и делимичног урушавања традиционалних вредности и неспремности једног броја жена (млађе и средње старосне доби) на субмисивну позицију у породици, пошто су у ратним и првим послератним годинама сав труд уложиле у очување целовитости породице и пружање психосоцијалне подршке својим партнерима, деци, као и старијим члановима породице.

У албанским породицама, пак, лични ауторитет мери се ауторитетом који појединац стиче у породици, а чија је суштина подређивање личних жеља колективним жељама. *Покорносѝ* која истраживаче најпре упућује на закључак о инфериорности, у албанским породицама неретко упућује на престиж. То је нарочито видљива карактеристика културног континуитета Албанаца у миграционим кретањима село-град. „Иако учешће у економској и политичкој хијерархији града значи да до неког степена богатство и класни положај одражавају ‘јавну’ супериорност, ауторитет у традиционалној албанској породици, било на селу или у граду, још увек проистиче из *йонашања*, таквог понашања које изазива поштовање чланова групе којој појединац припада“ (Reincek, 1987: 162). Отуда не чуди да и запослене Албанке, које живе у нуклеарним градским породицама, својим понашањем показују подређеност нормама заједнице. Отуда, част и углед и даље имају предност у односу на материјалну независност. „С обзиром на значај својства жене приликом процењивања части и на њену способност да је лако разори, може се рећи да су жене у могућности да подигну статус својих породица“ (Reincek, 1987: 162). Жена заправо стиче ауторитет тиме што је добра и вредна радница у кући, као и исказивањем поштовања и покорности према другим члановима породичног домаћинства. То је нарочито напорно за запослене жене, чија финансијска независност није вреднована довољно. Иако образовање, запослење, број (мушке) деце и слични видови личног напредовања утичу на јачање ауторитета жене, они не могу да створе исти. „Запослење је идеал многих жена у оној мери у којој оно представља

слободу кретања, али није кључ личног успеха“ (Reincek, 1987:163). То је нарочито случај са вертикално проширеним породицама, које на северу покрајине и даље постоје. Живот жена (које су снахе) у оваквим породицама омеђен је генерацијско, сегрегцијом и контролом свекрве, која ужива највећи углед. То у случају албанских породица значи контролу кретања снахе, избора пријатељица, друштвеног понашања, начина одевања... Ниво контроле је у директној вези са степеном зависности мужа/сина од своје мајке. Што је син мање завистан, то његова мајка има мању контролу над снахом. Живот у вертикално проширеној породици најчешће подразумева прихватање колективне идеологије, што се негативно одражава на еманципацију млађе жене/снахе. До подударних закључака долази се када су у питању проширене породице оспитаница из осталих етничких група – бошњачке и ромске, као и српске када говоримо о породицама руралног порекла које су присилно мигрирале на север покрајине.

Евидентно је, дакле, да су жене, а самим тим и њихов положај у породици, свакодневном животу и ширем друштву, данас суочене са идеолошким наслеђем XX века. Отуда истраживачима није лако раздвојити приватне и јавне чиниоце еманципације жена, тим пре што у проблематизованом друштвеном оквиру све животне сфере подлежу дневнополитичким утицајима. Непосредно по завршетку отворених етничких сукоба жене су, у стању опште друштвене неизвесности и несигурности, биле приморане на усмеравање своје енергије искључиво на домен породице, уз смањење интересовања за друштвена збивања и сопствену социјалну промоцију. У таквим околностима, мушкарац се у свим етничким заједницама и даље симболично појављује као носилац ауторитета. Код доношења важних одука, уобичајено је очекивати да је његова реч „последња“. Детаљнија истраживања, међутим, указују на жену као стожер породице. Искључива додељеност приватног домена жени, може бити тумачена као основ инфериорности у односу на мушкарца, којем је препуштена јавна сфера. Ратни немири, међутим, указују на значај породичне, свакодневне сфере, која се појављује као стварни центар живота. Током и непосредно након етничких сукоба то се читавало у борби за очување егзистенције породице. Време је показало да жена не мора да уђе у јавну сферу да би задобила моћ. Моћ је у породици, у кући. У домаћој социолошкој литератури тај феномен познат је као „жртвени микро матријархат“ (Благојевић, 1995: 183). Реч је таквој структури ауторитета који женама у породици даје моћ и доминацију, парадоксално засновану на жртвовању за ту породицу. По речима Марине Благојевић „жртвовање обнавља доми-

нацију, и обрнуто, а и једно и друго обнављају патријархалну структуру на глобалном друштвеном нивоу“ (Благојевић, 1995: 183). Такав ауторитет, није очигледан, како не би угрозио званичне патријархалне улоге моћи, али јесте делотворан јер подразумева утицај на доношење важних породичних одлука и доводи до такозваног „патријархалног материнства“ (Трипковић, 1995).

У првим послератним годинама на северу Косова и Метохије, очување функционалности породице био је основни приоритет у свим друштвеним групама. Неколико година касније када је постало јасно да успостављање институционалног реда није видљиво, а време неповратно пролази, наступило је и супротстављање традиционалним идентификацијама и неповољном друштвеном положају, од стране жена. Србима је у прилог ишла финансијска подршка Републике Србије која је запосленима у буџетским фирмама дала додатну новчану сатисфакцију за живот и рад на Косову и Метохији. У складу са тим, истраживачима је видљиво побољшање услова живота једног дела становника и пад животног стандарда оних који су пре рата представљали средњу класу, то јест оних који су некада радили у индустријском гиганту РМХК „Трепча“ и осталим индустријским фирмама. Међу Албанкама, али и припадницама бошњачке и ређе ромске етничке групе виши животни стандард присутан је код запослених у међународним институцијама, невладиним организацијама и такозваним „косовским институцијама“. У таквим околностима, жене дестабилизују хијерархијско устројство породице, смањујући моћ мушкараца. Међутим, не треба доносити закључке о „маскулинизацији“ кућног рада, тим пре што се сфера породице на северу Косова и Метохије и даље сматра „просторним оквиром жене“, што изнова указује на њену двоструку оптерећеност и одговорност.

Уколико се осврнемо на истраживања реализована на територији централне Србије, неке ауторке (Благојевић, 2002) истичу да је деведесетих година XX века дошло до „имплозије патријархата“, услед јачања индивидуализације, кризе патријархата која је угрозила стабилност нуклеарне породице, повећања конкурентности на тржишту рада, који су условили смањење разлика између родних улога. Тај став могао би се у извесној мери применити на северу Косова и Метохије данас. Услед чињенице да су многи мушкарци изгубили посао, а жене остале запослене у делатностима у рангу недовољно плаћених (образовање, здравство, јавна администрација), данас међу српском популацијом управо они припадају групи престижних и жељених послова.

На тај начин, жене обезбеђују економску стабилност породице, што утиче на преобликовање система вредности. Долази и до трансформације слике „идеалне жене“ и „идеалног мушкарца“. Иако је већина жена социјализована на вредностима попут послушности, толеранције, сентименталности, живот у друштву постсоцијалистичке и постратне трансформације условио је преобликовање њихове улоге у породици. Улоге жене заправо су утростручене. И даље се сматра да је жена стожер куће и породице. Радна улога је само једна више у њеном животу. Мајчинска такође. Мушкарцима „преостаје“ суочавање са чињеницом да до модернизацијских промена не долази само у јавној, већ и приватној сфери. Умногоме изгубивши привилеговано место у сфери рада, изгубивши улогу јединог медијума између своје породице и шире друштвене заједнице, многи мушкарци веровали су да ће ипак очувати своју доминанту позицију у брачном и родитељском односу. То је на северу Косова и Метохије још увек у извесној мери оствариво, услед периодичних сукоба који издијају на етничкој основи, али свакодневне животне активности жена, „ојачане“ њиховим радним ангажманом указују на промену таквог тренда у (скоријој) будућности.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Српско друштво не може се сматрати суштински модернизованим. Оно је пре засновано на мешаном типу патријархата (Папић, 1997), који подразумева пол као основу доминације мушкараца. Отуда снага родног типа диференцијације долази до изражаја најпре у приватној сфери, јер се сматра да су жене „произвођачи свих врста капитала (економског, културног, социјалног и симболичког), али се тај капитал у даљим социјалним процесима од њих отуђује, тако да се оне у минималној заступљености јављају као дистрибутери и потрошачи капитала“ (Милетић-Степановић, 2002: 406). Када тај став применимо на нивоу породице, који представља фокус нашег истраживања, испоставља се да су жене у породици истовремено „и основни ресурс и основни произвођач ресурса, али патријархалног система“ (исто, 2002: 406). Истраживањем реализованим на северу Косова и Метохије, територије која истовремено пролази кроз процес постсоцијалистичке и постконфликтне трансформације, у највећој мери потврђујемо резултате истраживања реализованих у другим деловима српског друштва.

Улога жена и њихов рад у домаћинству у истраживаном оквиру и даље је амбивалентан, имајући у виду да већина испитаница из свих етничких група и даље није до краја свесна своје амбивалентне позиције

у породици. Неке од њих и даље су равнодушне због своје троструке оптерећености, која подразумева рађање (пожељно је мушке) деце, домаћичке послове, као и рад у јавној сфери, имајући у виду да услед пада економског стандарда мушкарац не може једини да „прехрани“ породицу. Живећи у таквим друштвеноекономским околностима, један део жена из овог истраживања пригушује противречности своје свакодневице, уверен да је борба за промену свог положаја у породици сувише неизвесна и неисплатива, због чега саме репродукују патријархалну идеологију, која почива на доминацији мушкараца. Друга група испитаница, из свих етничких група, али млађих и социјализованих током 1990-их и 2000-их, одлучује се за искорак из свакодневице која подразумева троструку оптерећеност. Неудате испитанице, углавном српске етничке припадности, говоре да себе не могу замислити у улози сличној улогама њихове мајке, која подразумева одрицање од „свега“ зарад очувања породице. Поштовање према мајци, која је жртвовала све због своје деце и породице, на високом је нивоу, али се од сопственог живота жели нешто „друго“. Врло слични ставови примећени су код испитаница из осталих етничких група, с тим што је изражавање поштовања према ауторитету мајке још очигледније.

У складу са реченим можемо закључити да жене са севера Косова и Метохије у све већем броју напуштају концепт традиционалне „женскости“, свесне значаја своје улоге у породици. Уз све мање отворених етничких сукоба, може се очекивати да ће доћи до даљег тренда модернизације културног система, у складу са (званичним) аспирацијама Србије на путу ка евроинтеграцијама. Слично се може очекивати и од албанске и осталих етничких заједница, у складу са политиком косовских званичника који будућност Косова такође виде у Европској заједници. Међутим, сваки, па и мали друштвени сукоб у стању је да изазове привремену ретрадиционализацију улога мушкараца и жена, као што се већ много пута у последње две деценије дешавало. У околностима крхке друштвенополитичке стабилности и сфера породичног живота и друштвеног положаја жена бива преобликована и приморана на *неколико корака уназад*, због чега се жене у (пост)конфликтним друштвеним околностима суочавају са већим бројем изазова на путу ка егалитарним породичним односима, у односу на жене из мирnodпских делова српског друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Аритонових, И. (2009), *Српске жене на Косову и Метохији у райном окружењу – српска породица и последице маршовској њирома 2004. године*. Институт за српску културу Приштина-Лепосавић.
- Аритонових, И. (2011), „Истраживања свакодневице женске популације у српском друштву (усмереност на Косово и Метохију), Лепосавић: Баштина, бр. 31: 355-378.
- Аритонових, И. (2013), „Препознавање улоге жена у постконфликтним условима свакодневног живота на северу Косова и Метохије“, у: *Културно наслеђе Косова и Метохије*, Београд-Косовска Митровица: Канцеларија за Косово и Метохију, Универзитет у Приштини, 77-88.
- Благојевић, М. (1995), „Свакодневица из женске перспективе: саможртвовање и бег у приватност“, у: Силвано Болчић (ур.), *Друштвене промене и свакодневни живот: Србија њочейком деведесетих*, Београд: ИСИ ФФ, 181–209.
- Благојевић, М. (2002), „Жене и мушкарци у Србији 1990-2000, Урођавање цене хаоса“, у: *Србија крајем миленијума, разарање друштва, промене и свакодневни живот*. Београд: ИСИ Филозофског факултета у Београду, 283-314.
- Благојевић, М. (2013), „Патријархат једе своју децу“, доступно на: http://www.danas.rs/dodaci/nedelja/patrijarhat_jede_svoju_decu.26.html?news_id=259450
- Бурдје, П. (2001), *Владавина мушкараца*. Подгорица: ЦИД.
- Фолић, М. (1998), „Друштвени положај жене у Јужној Србији у другој половини 19. и на почетку 20. века“, *Србија у модернизацијским процесима 19 и 20. века, њоложај жене као мерило модернизације*. Београд, 201-211.
- Хелер, А. (1978), *Свакодневни живот*. Београд: Нолит.
- Калањ, Р. (1985), *Революција и свакидашњица – Оглед о социолошкој мисли Хенрија Лефевра*: Загреб.
- Казер, К. (2002), *Породица и сродство на Балкану: Анализа једне културе која несћаје*. Београд: Удружење за друштвену историју.
- Коковић, Д. (2005), *Пукојине културе*, Нови Сад: Прометеј.

- Кораћ, М. (1991), *Заточенице ђола*, Београд: ИСИ Филозофског факултета у Београду.
- Lefebvre, H. (1959), *Kritika svakidašnjeg života*, Zagreb: Naprijed.
- Милић, А. (2001), *Социологија ђородице – кришика и изазови*, Београд: Чигоја штампа.
- Милић, А. (1994), *Жене, ђолишика, ђородица*, Београд: Институт за политичке студије.
- Предојевић, Ј. (2002), „Традиционални брачни и породични односи албанског становништва са Косова и Метохије у светлу законика Љеке Дукађинија“, Београд: Становништво, 1-4: 129-145.
- Предојевић, Ј. (2001), „Транзиција фертилитета у радовима албанских аутора са Косова и Метохије“, Београд: Становништво, 1-4: 131-156.
- Реинецк, Џ. (1987), „Урбанизација и процес трансформације положаја Албанке на Косову“, Београд: Етнолошке свеске, 159-169.
- Спасић, И. (2007), „Свакодневни живот“, у: Мимица, А., Богдановић, М. (прир.), *Социолошки речник*, Београд: ЗУНС, 601-602.
- Спасић, И. (2004), *Социологије свакодневној живојџа*, Београд: ЗУНС.
- Von Glutz, Barbara (2004), „Women in Kosovo: Between Tradition and Emancipation“, *South-East Europe Review*, 1-4: 131-134.
- Здравковић, Д. (2009), „Транзиција и улога жене у примарној социјалној мрежи“, Ниш, Годишњак за социологију, год. V, бр. 5: 171-184.
- Жунић, Н. (2009), „Феминистички контекст идеологије рода“, Ниш: Годишњак за социологију, год. V, бр. 5: 101-111.

Ivana Milovanović

Institute for Serbian Culture Priština-Leposavić

Serbia

DAILY LIFE OF WOMEN IN POST-WAR FAMILY – CASE OF THE NORTH OF KOSOVO AND METOHİJA

Summary: *This paper shows the importance of role of women in preserving the functionality and integrity of family in post-war social circumstances in the north of Kosovo and Metohija. Fifteen years old post-war daily life deeply influenced features of family life, marital relations, as well as relations between parents and children, which is confirmed through this research. Parallel process of post-socialist transformation caused the change of work related activities both of men and women, as a consequence of loss of employment (which happened to significant number of men). Having in mind that daily life of social actors in post-war social circumstances strongly limited by media and ideological influence, it turns out that there are very few possibilities, as well as efforts of individuals, for development of interethnic tolerance. Hence the retraditionalization and familisation as basic determinants of daily life of post-war family in the north of Kosovo and Metohija.*

Key words: *woman, family, retradicionalization, emancipation, Kosovo and Metohia*